

ANFÖRANDE

DATUM: 2018-03-26
TALARE: Vice riksbankschef Cecilia Skingsley
PLATS: Handelsbanken, Södertälje

SVERIGES RIKSBANK
SE-103 37 Stockholm
(Brunkebergstorg 11)

Tel +46 8 787 00 00
Fax +46 8 21 05 31
registratorn@riksbank.se
www.riksbank.se

Tankar om tekniken och ekonomin*

Tack för inbjudan att besöka Södertälje. Många är de som har åkt hit och tillbragt timmar med att leka med sina barn på vetenskapsmuseet Tom Tits Experiment, som ligger här i stan. Där kan man experimentera med fysikens lagar, förbryllas över medicinska fenomen och uppleva kemikaliska effekter. Jag vågar gissa att många av dagens och morgondagens svenska vetenskapsmän och kvinnor har fått sina första insikter där.

Mitt tal här idag handlar inte om naturvetenskapliga lagar utan om hur viktiga teknologiska landvinningar ritar om spelplanen för samhällsekonomin och därmed för hur man bedriver ekonomisk politik. Jag berättar också om hur Riksbanken bedömer det ekonomiska nuläget och om prognoserna för de närmaste åren. Slutligen beskriver jag hur penningpolitiken kan underlätta den ekonomiska utvecklingen i Sverige.

Teknologiska genombrott förändrar vårt samhälle

Vi människor strävar ständigt efter att göra saker litet bättre. När vi åstadkommer teknologiska genombrott revolutioneras liv och hela samhällen. Exempel på viktiga sådana är till exempel ångkraften, som möjliggjorde mekaniserad industri oberoende av vattenkraft och senare tågtransporter. Förbränningsmotorn möjliggjorde transporter oberoende av tågrälsen, i form av bilism och flyg, och elektriciteten har gett oss belysning, värme och rörelsekraft.

Nu i början av 2000-talet har vi att hantera alla de möjligheter, men också utmaningar, som internet, digitalisering, robotteknik, bioteknik och artificiell intelligens för med sig. Experterna är ofta oense om hur revolutionerande dessa teknologier kommer att visa sig vara för ekonomin i det långa loppet, men vi kan se hur de påverkar oss i våra dagliga liv.

Ta till exempel digitaliseringen som drar igenom bransch efter bransch.

* Jag vill tacka Åsa Olli Segendorf, Anders Vredin, Marianne Sterner, Charlotta Edler och Ann-Leena Mikiver för värdefulla synpunkter på detta tal. 1 [5]

Hur många skivaffärer hittar ni numera? Var finns närmaste film-uthyrning? Hur ofta passar ni tiden för att se eller lyssna på ett visst tv- eller radioprogram?

Vi blir allt fler som prenumererar på musik och filmer och läser nyheter på nätet i stället för i papperstidningar och lyssnar på podcasts och använder playfunktioner och youtube-kanaler. Det är ganska roligt att vara konsument i den tid vi nu lever i.

Också på den andra sidan av ekonomin, den producerande sidan, stöps marknader om och arbetstillfällena ändrar både antal och karaktär. Även min bransch, det finansiella systemet, och min arbetsplats, Riksbanken, påverkas av förändringarna.

I vårt penningpolitiska uppdrag, att upprätthålla ett fast värde på våra svenska kronor preciserat till en inflation kring 2 procent, behöver vi förstå inte bara konjunkturutvecklingen utan även strukturförändringarna i ekonomin. De kunskaperna är en förutsättning för att vi ska kunna göra bra prognoser och kalibrera en välavvägd penningpolitik och på så sätt fullgöra vårt lagstadgade uppdrag.

För att göra bra prognoser behöver man modeller och modeller bygger på att ekonomiska samband är stabila. Därför blir det komplicerat när strukturella förändringar fördröjer eller rentav ändrar gamla samband. Om viktiga strukturella förändringar skett dyker de upp som så kallade chocker i modellerna. Nya och bättre arbetsmetoder borde till exempel innebära en positiv chock i produktiviteten. En annan strukturförändring, till exempel ökad e-handel, medför att konkurrensen stiger så att företagets marginaler pressas.

När man studerar data över produktivitet och företagets marginaler är det emellertid svårt att observera förändringar av större slag. De senaste årens produktivtetsutveckling kan inte beskrivas som anmärkningsvärt hög.¹ Det får i sin tur effekt på löneutvecklingen, vilket jag ska återkomma till. Min poäng är emellertid att teknologiska skift inte nödvändigtvis ändrar ekonomins sätt att fungera.

Men det är ändå tydligt att teknologiska genombrott kan driva fram förändringar i historiskt ganska stabila verksamheter och öppna för nya aktörer.

Teknikutvecklingen i samhället har till exempel bidragit till att användningen av kontanter, de pengar Riksbanken erbjuder samhället, är på nedgång. Om nuvarande trend fortsätter kan kontanterna rentav vara utfasade som betalningsmedel om några år, i och med att ett flertal banker och en växande grupp butiker slutar att erbjuda tjänster som innefattar kontanter.

Sverige är en världsledare på att utveckla elektroniska betalningsmetoder. Det är positivt. Men samtidigt behöver den offentliga sektorn i vid mening säkerställa att alla som bor i Sverige fortsätter att ha tillgång till säkra och effektiva betalningstjänster. Därför har Riksbanken det senaste året prioriterat analys av och strategikutveckling för betalningsmarknaden. Riksbanken har också föreslagit Sveriges

¹ Florian Maican och Matilda Orth (Ekonomisk debatt 1/2018) beskriver att produktivitetmått är anpassade för tillverkningsindustrin och att tjänsteverksamheterna, som är under framväxt i Sverige, behöver andra produktivitetmått.

Riksdag att via lagstiftning tydliggöra bankernas ansvar för att tillhandahålla kontanter²

Finanskris, teknik och konkurrens har hållit tillbaka löneökningar

I en stad som Södertälje, med till exempel fordonstillverkaren Scania, läkemedelstillverkaren Astra Zeneca och Södertälje Hamn finns en lång erfarenhet av att vara verksam i den globala ekonomin och av teknologiska skift. För er är förändringar ingenting nytt.

Zoomar vi ut till hela svenska ekonomin har vi också som land varit historiskt ganska duktiga på att hantera förändringar.

Men låt mig börja i nuläget där vi ser att omvärldsekonomin växer sig allt starkare. USA är inne i en av de längsta faserna med stigande BNP under efterkrigstiden och euroområdet hade förra året den högsta tillväxten på tio år. Men det tar tid innan den starka konjunkturen påverkar inflationen.

Trots att man kommit långt i återhämtningen efter åren med finanskriser och låg tillväxt har löneökningarna varit oväntat låga i många avancerade ekonomier. I stora ekonomier som USA, Kanada, Tyskland, Australien, och även i Sverige, ligger arbetslösheten nära eller under nivåer där löneökningarna historiskt sett brukar stiga.

I Sverige har vi haft ett antal år med en kombination av låg produktivitet och låga förväntningar på inflationen och lönerna, vilket delvis förklarar de hittills låga lönekraven. Även om Sverige de senaste åren har haft en stark sysselsättningsutveckling innebär tekniska innovationer och internationell konkurrens en omvandling där jobb försvinner som behöver ersättas med nya. Dessa krafter i kombination med den långvariga stagnationen i eurozonen efter finanskrisen talar också för att arbetstagarna har blivit mer försiktiga med sina krav.³

Tänkbart är att omvälvningarna som dessa krafter för med sig på arbetsplatserna också kan göra det svårt för individer att bedöma om de riskerar att bli arbetslösa och hur de i så fall står sig på arbetsmarknaden. Låga löneförväntningar är ett globalt fenomen och kan bidra till att redan anställda blir mindre intresserade av att söka sig till bättre betalda jobb. Sålunda kan arbetsgivarna även i högkonjunktur hålla tillbaka löneökningarna utan att riskera att förlora värdefull arbetskraft. Dessa förändringar i lönebildningen kan förstås se väldigt olika ut i olika ekonomier. Men de interagerar med varandra på grund av den globala marknaden för varor och för en växande del av tjänstesektorn som också handlas globalt.

Ökningen av antalet enmansföretagare, de många deltidsjobben liksom ändrad lönesammansättning är faktorer som brukar förekomma som förklaringar till låg lönetillväxt i andra ekonomier men som jag tror är mindre viktiga för att förstå löne-

² Läs mer på: <https://www.riksbank.se/sv/finansiell-stabilitet/det-finansiella-systemet/betalningar/>

³ Arbetslöshetsrisk är en av många faktorer bakom löneförväntningar. Att uppleva obehagliga makroekonomiska händelser präglar olika ålderskategoriers beteenden diskuteras till exempel av Malmendier och Nagel "Depression babies: Do macroeconomic experiences affect risk taking?" (The Quarterly Journal of economics 2011)

bildningen i Sverige. Speciellt för Sverige är däremot att vi blivit många fler på arbetsmarknaden. Antalet personer i arbetskraften mellan 15 och 74 år, har ökat med drygt en halv miljon mellan 2006 och 2016. Till stor del beror uppgången på hög invandring men arbetskraften stiger också på grund av ändrade regler och reformer på arbetsmarknaden, skatte-, bidrags- och pensionsregler.⁴ Ett högre arbetskraftsutbud innebär större konkurrens om lediga jobb och löneökningstakten hålls därför tillbaka.

Min bedömning är att det sammantaget finns cykliska krafter som talar för stigande löner under prognosperioden, men att ökningstakten kan förbli låg trots det höga resursutnyttjandet.

När påverkan på ekonomin från omvälvningar, som teknologiska landvinningar, demografi eller ökat handelsutbyte, avtagit bör arbetstagarna kunna ta bättre betalt igen. Det kan emellertid ta tid och under övergången blir penningpolitikens bästa bidrag att via ett högt resursutnyttjande och om det är förenligt med inflationsmålet, underlätta de olika omställningar som kommer av strukturomvandling och av demografin.

Utbildning och konkurrensövervakning – för att möta framtiden

För att Sveriges som land ska klara utmaningarna på lång sikt är det dock andra politikområden än penningpolitik som behöver användas. Här vill jag nämna två viktiga områden: Utbildning och konkurrensövervakning.

Mot bakgrund av den teknologiska utvecklingen och befolkningsökningen kommer möjligheterna till utbildning och kompetensutveckling livet igenom att bli helt avgörande. Även välutbildade yrkesgrupper, som tidigare haft låg arbetslöshet, har börjat känna av en växande risk att automatiseras bort. Det gäller till exempel investeringsrådgivning, ekonomisk redovisning och juridiskt stöd. Andra experter kan beskriva det här området bättre och utförligare än jag gör här, men för mig är det uppenbart att alltför av oss kommer att behöva vidareutveckla oss många gånger genom ett yrkesliv.

Det andra viktiga politikområdet gäller konkurrensövervakning och reglering. Med teknologin följer nya aktörer och några av dessa har blivit mycket stora globala aktörer. På marknader som präglas av höga inträdesbarriärer, stordriftsfördelar och nätverkseffekter kan alltför mycket makt lätt koncentreras till ett fåtal dominerande aktörer. Här har nationella politiker en viktig roll: att i samarbete med andra länder övervaka och vid behov reglera olika marknader för att värna allmänhetens intressen.

⁴ Flodberg och Löf Staff memo December 2017. https://www.riksbank.se/globalassets/media/rapporter/staff-memo/svenska/2017/staff_memo_171220_1_sv_sfx829la.pdf

Bidraget från penningpolitiken

I dagsläget kan vi konstatera att det mycket låga ränteläget och Riksbankens tillgångsköp har haft tydliga effekter. Inflationen, som stigit trendmässigt sedan 2014, låg kring 2 procent förra året och de långsiktiga förväntningarna är förankrade vid målet.

Den svenska arbetsmarknaden går åt rätt håll och sysselsättningen har ökat med 240 000 de senaste tre åren. Men arbetslösheten för utrikes födda är fortfarande hög. De flyktingar som bosatt sig i Sverige saknar ofta stark koppling till arbetsmarknaden då de invandrar. Endast hälften av flyktingarna förvärvsarbetar efter åtta år i Sverige. Men det positiva är att etableringen på arbetsmarknaden börjar se ut att gå snabbare.

Som bekant finns det inga garantier i prognosbranschen. Det har tagit ett decennium, men det verkar som om ekonomin på global nivå till slut har återhämtat sig från finanskrisens efterdyningar tillräckligt för att starta på ett nytt kapitel och centralbanker i vår omvärld kan gradvis höja räntor igen. För den lilla och utrikeshandelsberoende svenska ekonomin skulle alltför tidiga eller snabba ränteökningar äventyra den starka ekonomin och inflationsutvecklingen.

För Riksbankens del gäller det att vara fortsatt vaksam. En förutsättning för att inflationen även framöver ska utvecklas i linje med målet är att konjunkturen fortsätter att vara stark och sätter avtryck i prisutvecklingen. Penningpolitiken behöver därför förbli expansiv en tid. Men om allt går som förväntat kommer tidpunkten att börja normaliseringen av penningpolitiken att närma sig. Bedömningen vi gjorde i februari var att det sannolikt är dags att långsamt börja höja reporäntan under andra halvåret i år. Men en sådan vändning kräver enligt min mening stor försiktighet.

Jag brukar höra en och annan säga att det känns fel med minusräntor när ekonomin går så bra som den gör nu. Men Riksdagen har lämnat i uppdrag till Riksbanken att föra en penningpolitik som medverkar till en lagom låg inflation. Penningpolitiken kan inte styras av hur det känns med den ena eller den andra räntenivån.

För att sluta där jag började: I en experimentell värld, med många osäkerheter, behövs det tydliga spelregler för att alla parter i samhällsekonomin ska kunna fatta välgrundade beslut om ekonomiska transaktioner. Ett i köpkraftstermer stabilt penningvärde som man kan lita på är en sådan fast spelregel. Alternativet, vilket skulle innebära en mer svajig inflationsutveckling, skulle vara ett dåligt bidrag från penningpolitiken till det föränderliga svenska samhället.